

Особливості комунікативно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку

Mykhalska S.A. The peculiarities of communicative and personality-based development of a child of preschool age / S.A. Mykhalska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 305–315.

С.А. Михальська. Особливості комунікативно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. У статті представлено науково-теоретичний аналіз стану розробки проблеми комунікативно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Визначено, що розвиток особистості дитини, уявлення про своє «Я», ступінь її впевненості (невпевненості) в собі, емоційне благополуччя у цілому визначаються в значній мірі складною системою взаємодії окремих підсистем її особистісного мікросередовища. Зазначено, що комунікативно-мовленнєвий розвиток є передумовою розвитку особистості дитини. Проаналізовано, що комунікативні навички є індивідуально-психологічними властивостями особистості дитини, що забезпечують їй умови для особистісного розвитку, соціальної адаптації, самостійної інформаційної, перцептивної, інтерактивної діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин. Доведено, що можливості самореалізації особистості у спілкуванні, особливості її поведінки у різних ситуаціях спілкування зі значимими іншими визначаються комунікативними якостями особистості. Зроблено висновок, що регулювання формування комунікативної діяльності дітей безпосередньо пов'язане зі здійсненням процесу засвоєння – сприймання, мислення, пам'яті та ін., забезпечення якого можливе лише за спеціально організованих освітніх умов у вигляді розвиваючого комунікативного навчання. Зазначено, що цілеспрямоване організоване засвоєння форм і способів комунікативної взаємодії дитини з дорослими й однолітками у ході їх спільної діяльності і міжособистісних контактів закономірно має привести до формування соціально заданих комунікативних новоутворень у структурі особистості дитини та її повноцінного особистісного розвитку у цілому. Отже, цілеспрямоване формування комунікативної діяльності забезпечує як попередження потенційних, так і усунення наявних негативних проявів у комунікативному й особистісному розвитку дитини.

Ключові слова: дитина, особистість, дошкільний вік, батьки, спілкування, комунікативна діяльність, образ «Я», розвиток.

С.А. Михальская. Особенности коммуникативно-личностного развития ребенка дошкольного возраста. В статье представлен научно-теоретический анализ состояния разработки проблемы коммуникативно-личностного развития ребенка дошкольного возраста. Определено, что развитие личности ребенка, представление о своем «Я», степень его уверенности (неуверенности) в себе, эмоциональное благополучие в целом определяются в значительной степени сложной системой взаимодействия отдельных подсистем её личностной микросреды. Отмечено, что коммуникативно-речевое развитие является предпосылкой развития личности ребёнка. Проанализировано, что коммуникативные навыки являются индивидуально-психологическими свойствами личности ребенка, обеспечивающие ей условия для личностного развития, социальной адаптации, самостоятельной информационной, перцептивной, интерактивной деятельности на основе субъект-субъектных отношений. Доказано, что возможности самореализации личности в общении, особенности её поведения в различных ситуациях общения со значимыми другими определяются коммуникативными качествами личности. Сделан вывод, что регулирование формирования коммуникативной деятельности детей напрямую связано с осуществлением процесса усвоения восприятия, мышления, памяти и др., обеспечение которого возможно лишь по специально организованным образовательным условиям в виде развивающего коммуникативного обучения. Отмечено, что целенаправленное организованное усвоение форм и способов коммуникативного взаимодействия ребёнка со взрослыми и сверстниками в ходе их совместной деятельности и межличностных контактов закономерно должно привести к формированию социально заданных коммуникативных новообразований в структуре личности ребёнка и к его полноценному личностному развитию в целом. Итак, целенаправленное формирование коммуникативной деятельности обеспечивает как предупреждение потенциальных, так и устранения имеющихся негативных проявлений в коммуникативном и личностном развитии ребёнка.

Ключевые слова: ребёнок, личность, дошкольный возраст, родители, общение, коммуникативная деятельность, образ «Я», развитие.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних змін на часі модернізації змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства. Наприкінці дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоствалення та самооцінка.

Впродовж дошкільного дитинства відбувається становлення особистості дитини, вдосконалюється мовлення дитини, збагачуються навички спілкування. Соціально-психологічна готовність до ефективної комунікативної взаємодії дитини з оточуючими людьми у даний час є необхідною умовою розвитку особистості вже у період дошкільного дитинства. Саме на ранніх етапах дитячого онтогенезу складаються базисні особистісні якості та психічні властивості дитини.

Формування комунікативних умінь і знань є найважливішою складовою особистісної сфери та забезпечує необхідну соціально-психологічну адаптацію дитини в навколишньому світі. Вміння вступати у контакти з іншими людьми, встановлювати взаємини з ними, регулювати свою поведінку мають вирішальний вплив не тільки на позитивну спільну діяльність, але і на майбутній соціальний статус дитини у сучасному суспільстві. Така проблема є досить актуальною, адже комунікативний розвиток впливає на психічний і особистісний розвиток дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблеми комунікативного-особистісного розвитку дітей дошкільного віку показав, що окремі її аспекти досить повно висвітлено в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних психологів. Зокрема, важливі теоретико-методологічні основи вивчення комунікативного розвитку дітей дошкільного віку містяться у фундаментальних дослідженнях Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, А.В.Запорожця, М.С. Кагана, О.М. Леонтьєва, М.І. Лісіної, С.Л.Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна, Ж. Піаже, Т.О. Піроженко та ін.

Теоретико-методологічні положення про мовну природу свідомості людини, вплив спілкування на розвиток психічних функцій розглядали у своїх працях різні психологи, зокрема К.О. Абульханова-Славська, Л.С.Виготський, В.В. Давидов, А.В. Запорожець, О.Л. Кононко, О.М.Леонтьєв, М.І. Лісіна, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Т.О.Піроженко, В.А. Татенко та інші.

Важливий внесок у розробку проблеми особистісного становлення дошкільника зробили такі провідні психологи, як Л.І. Божович, П.Я.Гальперін, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, О.М. Леонтьєв та ін. Вони показали, що в основі розвитку особистості лежить предметно-перетворювальна діяльність, і класифікували розвиток як саморух, що відбувається завдяки власній внутрішній діяльності дитини.

Вплив комунікативного розвитку на особистість дитини підкреслювався в працях Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, М.І. Лі-

сіної, В.С. Мухіної, О.О.Бодальова, Л.І. Божович, К.О. Абульханова-Славської та ін.

Мета статті полягає у вивченні особливостей комунікативно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток особистості дитини, уявлення про своє «Я», ступінь її впевненості (невпевненості) в собі, емоційне благополуччя у цілому визначаються в значній мірі складною системою взаємодії окремих підсистем її особистісного мікросередовища («дитина-дорослий», «дитина-дитина»). Однак особистісні якості дитині не просто «повідомляються» або «прищеплюються» ззовні. Вона не пасивний об'єкт зовнішніх впливів. Специфічно людські властивості, особистісні якості формуються лише в процесі взаємодії дитини з середовищем, у процесі її власної активної діяльності. У дошкільні роки дитина опановує нові, досить складні види діяльності (гра, продуктивні види діяльності), вступає в нові форми спілкування з дорослими (позаситуативно-пізнавальна, позаситуативно-особистісна). На новий щабель піднімаються відносини з оточуючими людьми, у першу чергу – з дорослими. Все це має принципово важливе значення для тих якісних змін у психічному розвитку дитини, які відбуваються в дошкільному та молодшому шкільному віці.

Дошкільний вік, на думку вітчизняних психологів, є періодом фактичного складання психологічних механізмів особистості (О.М.Леонт'єв, А.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, Л.І.Божович, В.С.Мухіна, З.В.Мануйленко, Я.З.Неверович, В.К.Котирло та інші) [5, с.238-240].

У дитячій психології серйозну спробу створити теорію розвитку особистості дитини дошкільного віку зробив О.М. Леонт'єв [3, с. 251-254; 7]. Початкове положення цієї теорії полягає в тому, що «зміна місця, займаного дитиною в системі суспільних відносин, є те перше, що треба відзначити, намагаючись підійти до вирішення питання про рушійні сили розвитку її психіки. На думку О.М. Леонт'єва, кожна стадія психічного розвитку характеризується певним ставленням дитини до дійсності. Ознакою переходу від однієї стадії до іншої є зміна типу діяльності дитини, її ставлення до дійсності. Відповідно до цієї теорії, основною діяльністю дошкільника є гра, що виникає на межі раннього дитинства і дошкільного віку. Узагальнюючи результати своїх досліджень, О.М. Леонт'єв дає таку загальну характеристику дошкільного дитинства: «Це період первісного фактичного складу особистості, період розвитку особистісних «механізмів» поведін-

ки. У дошкільні роки розвитку дитини зав'язуються перші вузли, встановлюються перші зв'язки і відносини, які утворюють нову, вищу єдність діяльності і разом з тим нове, вище єдність суб'єкта – єдність особистості. Саме тому що період дошкільного дитинства є період такого фактичного складання психологічних механізмів особистості, він так важливий».

Зміни, що відбуваються в діяльності дитини цього віку, О.М. Леонтьєв вважає вирішальними і пов'язує з ними весь психічний розвиток дошкільника. Ці теоретичні положення значно поглиблюють наші уявлення про розвиток особистості дитини в дошкільному віці.

Аналізуючи результати досліджень, Л.І. Божович стверджує, що формування особистості дитини визначається співвідношенням між тим місцем, яке вона займає в системі доступних їй людських взаємин, з однієї сторони, і тими психологічними особливостями, які у неї вже сформувалися в результаті її попереднього досвіду – з іншої [1, с.130-160].

Аналіз сучасного стану теоретичної розробки проблеми особистісного становлення дошкільника проведеного О.Л. Кононко [6], дозволив встановити, що особистісне становлення дошкільника як психологічна реальність об'єктивує факт, що будь-яка практична, комунікативна чи пізнавальна дія виступає одночасно в двох іпостасях: з одного боку, вона є технічною операцією, що пов'язана з об'єктивною стороною активності, фіксує функціональні здобутки особистості; з другого – виражає суб'єктивне ставлення суб'єкта, визначає смисл для нього та інших вчинків і дій, є його особистісним надбанням.

Удосконалення функціональної (об'єктивної) та особистісної (суб'єктивної) результативності життєдіяльності позитивно впливає на змістовно-динамічні характеристики буття дошкільника.

У дітей спілкування, як правило, тісно переплетене з грою, дослідженням предметів, малюванням, може розглядатися як особливий вид діяльності. Для маленької дитини її спілкування з іншими людьми – це не тільки джерело різноманітних переживань, але і головна умова формування її особистості, її людського розвитку.

Спілкування у психічному розвитку дитини має вирішальне значення, оскільки збагачує зміст дитячої свідомості, сприяє набуттю дитиною нових знань і умінь (О.В. Запорожець, М.І. Лісіна). При недостатньому спілкуванні дитини з дорослими і однолітками темп розвитку її мови та інших психічних процесів уповільнюється.

Вплив спілкування на психічний розвиток дітей відбувається завдяки:

- сприятливим якостям дорослого, що поєднується з його властивостями як суб'єкта спілкування;
- збагаченню дорослими досвіду дітей;
- прямій постановці дорослими завдань, що вимагають від дитини оволодіння новими знаннями, вміннями, здібностями;
- підкріпленню дії думок і оцінок дорослого;
- можливості для дитини черпати в спілкуванні зразки дій і вчинків дорослих;
- сприятливим умовам для розкриття дітьми свого творчого начала при взаємному спілкуванні.

Основний позитивний вплив спілкування полягає в його здатності прискорювати хід розвитку дітей. Сучасні матеріали досліджень показують, що уявлення дитини про себе та її відношення до себе виникають в ході спілкування. Формування образу «Я» дитини в повній мірі залежить від тієї інформації, яку їй надає її найближче соціальне оточення: світ дорослих і світ однолітків.

Експериментальні дослідження, проведені під керівництвом М.І. Лісіної [8], показали, що саме спілкування з дорослими визначає внутрішній план дій дитини, сферу її емоційних переживань, пізнавальну активність, довільність та волю, самооцінку та самосвідомість, спілкування з ровесниками. Під спілкуванням розуміється інформаційна, емоційна і предметна взаємодія, в процесі якої реалізуються, виявляються та формуються міжособистісні взаємини. Виключно важлива роль спілкування у формуванні особистості дитини. У процесі спілкування складаються певні особисті взаємини, від характеру відносин дитини з оточуючими багато в чому залежить, які саме особистісні якості сформуються у неї. Відносини дітей з дорослими можуть бути, наприклад, приятними і неприятними, довірливими та недовірливими, зацікавленими або байдужими, спокійними і неспокійними.

На думку Т.О. Піроженко [9], комунікативно-мовленнєвий розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у ході активної взаємодії з дорослими та однолітками. Комунікативно-мовленнєвий розвиток допомагає розширити кругозір дитини, оволодіти суспільним досвідом, впливає на розвиток емоційно-вольової сфери, становлення провідних видів діяльності. Комунікативно-

мовленнєвий розвиток дитини залежить насамперед від мовлення дорослих, зокрема батьків. Спілкування з ними забезпечує збагачення змісту свідомості дитини, воно детермінує її структуру, розвиток окремих психічних процесів, особистості, свідомості і самосвідомості.

Можливості самореалізації особистості в спілкуванні, особливості її поведінки в різних ситуаціях спілкування зі значимими іншими визначаються комунікативними якостями особистості. Психологічним базисом комунікативних якостей особистості є її комунікативні навички, які забезпечують її готовність будувати відносини в певному стилі і з певним типом бажаних партнерів.

Комунікативні навички є індивідуально-психологічними властивостями особистості дитини, що забезпечують їй умови для особистісного розвитку, соціальної адаптації, самостійної інформаційної, перцептивної, інтерактивної діяльності на основі суб'єкт-суб'єктних відносин (Л.Я. Лозован).

Аналіз сучасного стану теоретичної розробки проблеми спілкування, проведений О.М. Гавалешко [2], дозволив встановити, що спілкування є внутрішнім джерелом активності особистості, а самосвідомість та такі її основні форми прояву як самопізнання, самоприйняття та самоактуалізація є самостворюючим та інтегруючим фактором синтезу творчих і комунікативних компонентів. Однією з провідних детермінант інтеграції комунікативного компонента самосвідомості є процес самопізнання та його результат – система уявлень про себе, або образ «Я». У процесі інтеграції комунікативного компонента особливу роль відіграє емоційний компонент спілкування, основними складовими якого є емпатія, безпосередність, повага до інших та щирість. Самоактуалізація є провідним чинником їх інтеграції, а процес самореалізації і самотворення є головною умовою формування цілісного образу «Я».

Інтеграція комунікативних і творчих компонентів є одним із провідних механізмів формування особистості. Він являє собою цілісний, самоцінний, внутрішньо необхідний, ціннісно насичений процес розвитку та актуалізації «Я».

Г.Р. Кобелева [4] вважає, що регулювання формування комунікативної діяльності дітей безпосередньо пов'язане зі здійсненням процесу засвоєння сприймання, мислення, пам'яті та ін., забезпечення якого можливе лише за спеціально організованих освітніх умов у вигляді розвиваючого комунікативного навчання. Цілеспрямоване організоване засвоєння форм і спо-

собів комунікативної взаємодії дитини з дорослими і однолітками у ході їх спільної діяльності і міжособистісних контактів закономірно має привести до формування соціально заданих комунікативних новоутворень у структурі особистості дитини і її повноцінному особистісного розвитку у цілому. Цілеспрямоване формування комунікативної діяльності забезпечує як попередження потенційних, так і усунення наявних негативних проявів у комунікативному й особистісному розвитку дитини, а також застосування нових, особистісно-орієнтованих форм і способів комунікативної взаємодії дитини з оточуючими її людьми.

Висновки і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. У результаті теоретичного аналізу комунікативно-особистісного розвитку дитини дошкільного віку було з'ясовано, що комунікативно-мовленнєвий розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у ході активної взаємодії з дорослими та однолітками. Спілкування є внутрішнім джерелом активності особистості, можливості самореалізації особистості у спілкуванні, особливості її поведінки в різних ситуаціях спілкування зі значимими іншими визначаються комунікативними якостями особистості. Цілеспрямоване формування комунікативної діяльності забезпечує як попередження потенційних, так і усунення наявних негативних проявів у комунікативному й особистісному розвитку дитини. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми комунікативно-особистісного розвитку дитини. Перспективи подальшої науково-дослідницької роботи ми вбачаємо у більш глибокому дослідженні особливостей комунікативно-особистісного розвитку на кожному віковому етапі дошкільного дитинства.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте : монография, цикл статей / Л.И. Божович. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 400 с.
2. Гавалешко О.М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О.М. Гавалешко. – Київ, 2001. – 20 с.
3. Детская психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 4-е изд., стер / Д.Б. Эльконин; ред.-сост.

- Б.Д. Эльконин. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 384 с.
4. Кобелева Г.Р. Формирование коммуникативной деятельности детей старшего дошкольного возраста в образовательном процессе : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Гузель Риязовна Кобелева. – Самара : Б.и., 2004. – 28 с.
 5. Коломинский Я.П. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я.П. Коломинский, Е.А. Панько, С.А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
 6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. психол. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія» / О.Л. Кононко. – Київ, 2001. – 37 с.
 7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
 8. Лисина М. Влияние общения со взрослыми на психическое здоровье ребенка / М. Лисина // Дошкольное воспитание. – 1982. – №8. – С. 43-47.
 9. Пироженко Т. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Т.Пироженко // Дошкільне виховання. – 2001. – №1. – С. 10–11.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bozhovich L. I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste : monografija, cikl statej / L.I. Bozhovich. – Sankt-Peterburg : Piter, 2009. – 400 s.
2. Gavaleshko O.M. Integracija komunikativnih ta tvorchih komponentiv u strukturi samosvidomosti osobistosti : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihol. nauk : spec. 19.00.01 «Zagal'na psihologija, istorija psihologii» / O.M. Gavaleshko. – Kiïv, 2001. – 20 s.
3. Detskaja psihologija : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – 4-e izd., ster / D.B. Jel'konin; red.-sost. B.D. Jel'konin. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2007. – 384 s.
4. Kobeleva G.R. Formirovanie kommunikativnoj dejatel'nosti detej starshego doshkol'nogo vozrasta v obrazovatel'nom processe : avtoref. dis ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Guzel' Rijazovna Kobeleva. – Samara : B.i., 2004. – 28 s.
5. Kolominskij Ja.P. Psihicheskoe razvitie detej v norme i patologii: psihologicheskaja diagnostika, profilaktika i

- korrekcija / Ja.P.Kolominskij, E.A.Pan'ko, S.A.Igumnov. – SPb. : Piter, 2004. – 480 s.
6. Kononko O.L. Psihologichni osnovi osobistisnogo stanovlennja doshkil'nika : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja dok. psihol. nauk : spec. 19.00.07. «Pedagogichna ta vikova psihologija» / O.L. Kononko. – Kiïv, 2001. – 37 s.
 7. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' / A.N.Leont'ev. – 2-e izd. – M. : Politizdat, 1977. – 304 s.
 8. Lisina M. Vlijanie obshhenija so vzroslymi na psihicheskoe zdorov'e rebenka / M. Lisina // Doshkol'noe vospitanie. – 1982. – №8. – S. 43–47.
 9. Pirozhenko T. Suchasni pidhodi do movlennevoogo rozvitku ditej / T.Pirozhenko // Doshkil'ne vihovannja. – 2001. – №1. – S. 10–11.

S.A. Mykhalska. The peculiarities of communicative and personality-based development of a child of preschool age. The scientific and theoretical analysis of the development of the problem on communicative and personality-based development of preschool children is presented in the article. It is established that the development of the child's personality, the idea of personal «Me», the degree of self-confidence (uncertainty), emotional well-being as a whole are largely determined by a complex system of interaction between the individual subsystems of personal microenvironment. The intercourse in the mental development of a child is crucial, since it enriches the content of children minds, encourages the child's acquiring new knowledge and skills. The communicative and speech development is noted to be a prerequisite for the development of the child's personality. The communication skills are analyzed to be the individual and psychological characteristics of the child's personality that provide conditions for personal development, social adaptation, independent information, perceptual, interactive activities based on subject-subject relationship. It is proved that the possibilities of personality's self-realization in the intercourse, peculiarities of behavior in different situations of intercourse are defined with the communicative qualities of the personality. It is concluded that the regulation of children communicative activities formation is directly related to the process of assimilation – perception, thinking, memory, etc., which providing is possible only on specially organized educational conditions in a developing communicative training. Targeted mastering forms and methods of communicative interaction between a child and adults or children of the same age during their joint activities and interpersonal contacts should naturally lead to the formation of socially defined communicative new formations in the structure of the child's personality and personal development as a whole. So, purposeful formation of communicative activities provides the prevention of potential manifestations as well as elimina-

tion of existing negative manifestations in the communicative and personal development of a child.

Key words: child, personality, preschool age, parents, intercourse, communicative activities, image «Me», development.

Received January 10, 2016

Revised January 31, 2016

Accepted February 27, 2016

УДК 159.9

Е.І. Михлюк

edyard_2401@ukr.net

Психопрофілактики професійно зумовлених акцентуацій рятувальників

Mykhliuk E.I. Psychological prophylaxis of professionally determined rescuers' accentuations / E.I. Mykhliuk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 315–327.

Е.І. Михлюк. Психопрофілактики професійно зумовлених акцентуацій рятувальників. Представлено результати вивчення стійких індивідуально-типологічних характеристик особистості, процесів розвитку професійно обумовлених акцентуацій, які мають прогностичне значення щодо професійної діяльності і являє собою ті дані, з урахуванням яких можливо пророкувати подальший розвиток особистості та шляхи його корекції.

Показано, що в основі всіх видів психічної дезадаптації рятувальників України в екстремальних умовах службової діяльності лежить один або кілька типів акцентуацій особистості працівника. Тому індивідуалізація підходу до процесу адаптації фахівців ризиконебезпечних професій з урахуванням домінуючих акцентуацій особистості є одним з ключових з точки зору оптимізації їх професійної діяльності.

Розроблено цільову програму з професійно-психологічного супроводження фахівців у процесі професійної підготовки, що передбачає три функціональних напрямки: діагностичний, психопрофілактичний та корекційний.

Запропоновано систему пролонгованої діагностики успішності професійної діяльності в процесі професійного психологічного відбору і супроводження професійної діяльності бійців пожежно-рятувальних